"TRISTAN VA IZOLDA" HAMDA "KUNTUG'MISH"NING JANRIY TABIATI VA TEKSTOLOGIK MAQOMI

To'lqinjonova Nilufar To'lqinjon qizi
SamDCHTI tayanch doktorant
tulkinjonovanilufar06191998@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada "Tristan va Izolda" hamda "Kuntug'mish"ning janriy tabiati va tekstologik maqomi masalasi "Tristan va Izolda" hamda "Kuntug'mish" asarlari misolida qiyosiy-tipologik va poetik tahlil asosida ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda ikki an'ananing umumiy motivlari bilan bir qatorda janr, qahramonlar munosabati va ma'no tashkil etishidagi farqlari aniqlanadi. Xulosalar matnlarning nashr va variant xususiyatlarini hisobga olgan holda shakllantiriladi.

Kalit so'zlar: Tristan va Izolda, Kuntug'mish, tekstologiya, janr, variant, og'zaki an'ana

Аннотация: В статье на примере произведений «Тристан и Изольда» и «Кунтугмиш» на основе сравнительно-типологического и поэтического анализа рассматривается вопрос о жанровой природе и текстологическом статусе произведений «Тристан и Изольда» и «Кунтугмиш». В исследовании выявляются общие мотивы обеих традиций, а также различия в жанре, взаимоотношениях персонажей и смысловой организации. С учетом особенностей изданий и вариантов текстов сделаны выводы.

Ключевые слова: Тристан и Изольда, Кунтугмиш, текстология, жанр, вариант, устная традиция

Abstract: Abstract: This article examines the genre nature and textological status of the works "Tristan and Isolde" and "Kuntugmish" through a comparative-typological and poetic analysis. The study identifies common motifs shared by both traditions, as well as differences in genre, character relationships, and semantic organization. Conclusions are drawn based on the specific characteristics of various editions and textual variants.

Keywords: Tristan and Isolde, Kuntugmish, textology, genre, variant, oral tradition

Tadqiqot muammosi. Qiyosiy tadqiqotlarda bir asar nomining ortida yagona, o'zgarmas matn turadi, degan tasavvur keng tarqalgan. Aslida "Tristan va Izolda" turli o'rta asr rivoyatlari va keyingi qayta hikoyalashlar orqali ma'lum bo'lsa, "Kuntug'mish" baxshilar repertuari va nashr amaliyoti bilan uzviy bog'liq. Shu sabab ikki asarni qiyoslashdan avval tadqiq qilinayotgan matnlar qanday shakllanganini belgilash zarur. [2]

Bédier matnining maqomi. Joseph Bédier tomonidan tartiblangan "Le Roman de Tristan et Iseut" alohida tarixiy qatlamlarga mansub o'rta asr materiallarini yaxlit rivoyatga keltiruvchi adabiy rekonstruksiyadir. Bu nashrning o'qish uchun qulayligi uning barcha dastlabki variantlarni so'zma-so'z ifodalashi degani emas. Bédier tanlagan kompozitsiya nuqtayi nazari o'rta asr manbalaridagi tafovutlardan farqlanishi mumkin. [1]

Bu kuzatishni asoslashda qiyosiy poetikaning strukturaviy o'lchovlari muhim: asosiy epizodning boshlanish sharti, personajning vazifasi, syujetdagi burilish nuqtasi va yakuniy baho alohida belgilanadi. Mazkur mezonlar tadqiqotchining oldindan shakllangan taxminini matnga majburan tatbiq etish ehtimolini kamaytiradi. Shuningdek, dostonning og'zaki kelib chiqishi va rivoyatning yozma qayta ishlangan shakli o'rtasidagi farq har bir xulosada e'tiborga olinadi. [7;33]

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Og'zaki dostonning maqomi. "Kuntug'mish" dostoni og'zaki ijroda har bir baxshi repertuari orqali qayta jonlanadigan matndir. Dostonni kitob holida nashr etish ijrodagi ritm, tinglovchi bilan aloqa, ohang va muayyan improvizatsion jihatlarni cheklangan shaklda aks ettiradi. Tekstologik jihatdan yozib olingan va tahrir qilingan nashr an'ananing muhim guvohi, lekin uning mutlaq yakuniy nusxasi emas. [2]

Mazkur farqlanishni tasvirlashda tipologik yaqinlik bilan bevosita ta'sir masalasi chegaralanadi. Matnlardagi o'xshash motiv yoki ramzning mavjudligi mustaqil ravishda tarixiy aloqa dalili bo'la olmaydi. Buning uchun tarjima, qo'lyozma, ijro an'anasi va madaniy vositachilik bo'yicha qo'shimcha hujjatlar talab etiladi. Demak, hozirgi natijalar badiiy struktura va semantik vazifalarga oid ilmiy talqin maqomidadir. [8;131]

Janr munosabati. "Tristan va Izolda"ga oid rivoyatni saroy-romantik sevgi voqeasi, "Kuntug'mish"ni esa ishqiy-sarguzasht va qahramonlik qatlamlari tutashgan xalq dostoni sifatida o'rganish samarali. Janr nomi syujetni to'liq belgilab qo'ymaydi, biroq asardagi qahramonning sinovdan o'tishi, ziddiyat yechimi va tasvir uslubini talqin qilish uchun zarur koordinata beradi. [2]

Voqeaning markazi. Har ikki asarning markazida muhabbat bor; shu o'xshashlik birinchi qarashda ularni yaqinlashtiradi. Lekin Tristan rivoyatida muhabbatning ijtimoiy qonun va qasamlar bilan ziddiyati ustuvor bo'lsa, "Kuntug'mish"da yor izlash, ayriliq va tanishish sinovlari qahramonlik taraqqiyotining bir bo'lagi bo'lib ishlaydi. Janriy farq syujet vaznining nimaga qaratilganida ko'rinadi. [2]

Bu kuzatishni asoslashda qiyosiy poetikaning strukturaviy o'lchovlari muhim: asosiy epizodning boshlanish sharti, personajning vazifasi, syujetdagi burilish nuqtasi va yakuniy baho alohida belgilanadi. Mazkur mezonlar tadqiqotchining oldindan shakllangan taxminini matnga majburan tatbiq etish ehtimolini kamaytiradi. Shuningdek, dostonning og'zaki kelib chiqishi va rivoyatning yozma qayta ishlangan shakli o'rtasidagi farq har bir xulosada e'tiborga olinadi. [7;33]

Muallif va ijrochi. Yozma rekonstruksiya ortida muallif-tartibchi tanlovi aniq seziladi. Og'zaki doston matnida esa ijrochi an'anaga tayanib, muayyan auditoriyada voqeani amalga oshiradi. Shuning uchun birinchisidagi uslubiy izchillikni ikkinchisidagi formulaviy takror bilan bir mezonda baholab bo'lmaydi. Ikkisi ham o'z kommunikativ sharoitida maqsadga muvofiq shakllangan. [5;30]

Variantlarni qiyoslash. Variant qiyosi epizod bor yoki yo'qligini sanash bilan cheklanmasligi kerak. To'siqning kelib chiqishi, yordamchi personaj vazifasi, hodisalar ketma-ketligi va yakunning axloqiy talqini qayd etiladi. Bunday tahlil bir matndan kuzatilgan xususiyatni butun xalq an'anasiga tarqatish xavfini kamaytiradi. [5;30]

Mazkur farqlanishni tasvirlashda tipologik yaqinlik bilan bevosita ta'sir masalasi chegaralanadi. Matnlardagi o'xshash motiv yoki ramzning mavjudligi mustaqil ravishda tarixiy aloqa dalili bo'la olmaydi. Buning uchun tarjima, qo'lyozma, ijro an'anasi va madaniy vositachilik bo'yicha qo'shimcha hujjatlar talab etiladi. Demak, hozirgi natijalar badiiy struktura va semantik vazifalarga oid ilmiy talqin maqomidadir. [8;131]

Tarjima masalasi. Ikki asar turli tillarda shakllangani bois tarjima tahlilning vositachisiga aylanadi. Qahramon murojaatlari, ijtimoiy maqom bildiruvchi leksika va madaniy formulalar so'zma-so'z mos kelmasligi mumkin. Izohli qiyosda asl termin va tarjima shakli birga ko'rsatilishi, leksik ekvivalentlik poetik ekvivalentlik bilan chalkashtirilmasligi maqsadga muvofiq. [4;25]

Bu kuzatishni asoslashda qiyosiy poetikaning strukturaviy o'lchovlari muhim: asosiy epizodning boshlanish sharti, personajning vazifasi, syujetdagi burilish nuqtasi va yakuniy baho alohida belgilanadi. Mazkur mezonlar tadqiqotchining oldindan shakllangan taxminini matnga majburan tatbiq etish

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ehtimolini kamaytiradi. Shuningdek, dostonning og‘zaki kelib chiqishi va rivoyatning yozma qayta ishlangan shakli o‘rtasidagi farq har bir xulosada e’tiborga olinadi. [7;33]

Tekstologik maqomlarni aniqlash ikki ehtiyotkor xulosaga olib keladi: Bédier matni “Tristan” rivoyatining muhim adabiy talqini, “Kuntug‘mish” nashri esa og‘zaki doston an’anasining muayyan qaydi hisoblanadi. Shu bois syujet va poetikadan chiqarilgan xulosalar konkret nashr doirasida asoslanishi kerak.

Janr va tekstologiya qiyosiy poetikaning yordamchi emas, boshlang‘ich shartidir. Har ikki asarda ishqiy motivlarning mavjudligi ularni taqqoslashga imkon beradi; ammo yozma rekonstruksiya va og‘zaki ijroning farqi qiyosiy dalilning chegarasini belgilaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bédier, Joseph. The Romance of Tristan and Iseult. Translated by Hilaire Belloc; completed by Paul Rosenfeld. New York: D. Appleton and Company, 1910.
2. Kuntug‘mish. O‘zbek xalq dostoni. Ergash Jumanbulbul o‘g‘li varianti; H. Zarif tayyorlagan nashr. Toshkent, 1975. (Nashr rekvizitlari va sahifalar manba nusxasi bilan solishtirilishi lozim.)
3. Bakhtin, M. M. Forms of Time and of the Chronotope in the Novel. In: The Dialogic Imagination. Austin: University of Texas Press, 1981.
4. Propp, Vladimir. Morphology of the Folktale. 2nd ed. Austin: University of Texas Press, 1968.
5. Lord, Albert B. The Singer of Tales. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960.
6. Halbwachs, Maurice. On Collective Memory. Chicago: University of Chicago Press, 1992.
7. Genette, Gérard. Narrative Discourse: An Essay in Method. Ithaca: Cornell University Press, 1980.
8. Lotman, Yuri M. Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture. Bloomington: Indiana University Press, 1990.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.